

ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНТЕГРОВАНИХ ТА ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

О. В. ПОЛЬОВИК

Система освітніх закладів будь-якої країни є провідним фактором соціалізації. Головною метою системи навчально-виховних закладів освіти є адаптація до існуючих цінностей культури суспільства, окремих його груп. Тому структура, організація, зміст соціально-педагогічної діяльності у системі освітніх закладів залежить від відповідних соціальних цінностей суспільства. У разі домінування антропоцентричних цінностей (система цінностей, де найвищою цінністю є людина, її індивідуальність) країна через освітні заклади створює умови для індивідуалізації людини, розкриття і реалізації її життєвих сил, творчого потенціалу, які є фундаментом подальшого розвитку суспільства. В країнах, що мають за мету поступовий всебічний розвиток суспільства і людини процеси соціалізації мають бути гармонізовані, щоб створити умови для задоволення всіма членами суспільства надбань матеріальної і духовної культури.

Провідна роль у соціальному вихованні учнівської молоді належить діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи та його взаємодії з вчителями, батьками та учнями в здійсненні соціально-педагогічної роботи. Завданням цієї роботи є допомога у формуванні в учнів навичок й умінь саморозвитку, засвоєння ними норм соціальної поведінки, гармонізації внутрішньоособистісних та загальносуспільних інтересів, формування загальноприйнятого стилю стосунків з оточенням. Узагальнення результатів дослідження сприятливих і несприятливих умов для її здійснення вимагає визначення основних орієнтирів соціально-педагогічної роботи з учнями з особливими потребами в загальноосвітній школі інтегрованої та інклюзивної орієнтації, що, в свою чергу, передбачає розробку моделей, форм і методів соціально-педагогічної діяльності такої школи.

У вітчизняній та зарубіжній соціально-педагогічній літературі розглянуті деякі аспекти цього питання. Так, проблема розробки моделей соціально-педагогічної діяльності загальноосвітніх шкіл інтегрованої та інклюзивної орієнтації висвітлена в працях науковців: Т. Алексеєнко [1], А. Малька [9], С. Пальчевського [10] та ін.

Над питаннями розробки й застосування ефективних форм і методів соціальної та соціально-педагогічної роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку працювали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: В. Бочелюк [2], О. Василенко [3], Е. Данієлс [4], І. Зверєва [5], А. Капська [6], А. Колупаєва [7], М. Лукашевич [8], І. Мигович [8], Т. Семигіна [12], С. Толстоухова [11], О. Холостова [13], Є. Ярська-Смирнова [14] та інші вчені.

В цих та інших працях розглядаються різні аспекти дослідження проблеми діяльності загальноосвітніх шкіл інтегрованої та інклюзивної орієнтації й навчання в них учнів з обмеженими можливостями. Проте модель соціально-педагогічної роботи цих шкіл перебуває ще на стадії формування. Адже кожний освітній заклад має своєрідні умови для організації власної соціально-педагогічної діяльності.

З огляду на це, **метою статті** є аналіз досвіду соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами в інтегрованих та інклюзивних загальноосвітніх школах м. Хмельницького.

Новою, але визнаною в багатьох країнах світу є форма освіти, яка реалізує безумовне право кожної дитини навчатись у загальноосвітньому закладі за місцем проживання і забезпеченням усіх необхідних для цього умов є *інтегрована та інклюзивна форма освіти*. Діяльність соціального педагога в загальноосвітньому закладі інтегрованої й інклюзивної орієнтації безпосередньо пов'язана з усіма членами педагогічного колективу. Першочерговим завданням роботи соціального педагога в такій школі є встановлення зв'язків та співпраці з дирекцією школи, спеціалістами соціальної сфери, які допомагають у методичному й практичному здійсненні розвиваючої та корекційно-відновлювальної роботи з учнями з особливими освітніми потребами. Соціальний педагог співпрацює з учителями, психологом, дітьми з особливими потребами, батьками й здоровими учнями.

Основними орієнтирами соціально-педагогічної діяльності в загальноосвітній школі *інтегрованої та інклюзивної орієнтації* є:

- формування цілей і завдань соціально-педагогічної роботи в школі;

- дослідження факторів позитивного та негативного впливу соціуму мікрорайону, сім'ї, вулиці на соціалізацію учнів з особливими потребами й планування складу суб'єктів соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній школі;
- розробка та обґрунтування соціально-педагогічної концепції закладу освіти, оформлення соціальних паспортів класів;
- здійснення соціально-педагогічної підтримки учнів з особливими потребами з надання їм допомоги в адаптації до нових для них умов навчання;
- налагодження партнерських стосунків з батьками і громадськістю мікрорайону;
- здійснення соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на подолання негативних впливів життя мікрорайону на соціалізацію учнів з особливими потребами;
- створення умов для їхнього навчання, а також організація корисного дозвілля за місцем проживання дітей;
- проведення реабілітаційної, соціально-профілактичної, просвітницької, організаційно-масової роботи, що спрямована на посилення соціалізуючого впливу загальноосвітньої школи засобом використання діагностичних методів вивчення ступеня задоволення учнів з особливими потребами умовами шкільного середовища;
- здійснення соціально-профілактичної та соціально-педагогічної роботи з батьками учнів з особливими потребами шляхом координації соціально-педагогічного впливу школи, місцевих органів влади, громадських організацій, медичних служб у справах неповнолітніх, сім'ї й молоді;
- створення умов для культурного розвитку учнів з особливими потребами шляхом вивчення можливостей використання виховного простору школи;
- залучення до активної участі в соціально-педагогічній діяльності всіх її суб'єктів;
- планування та проведення індивідуальної і групової роботи з учнями з особливими потребами, а також здійснення профорієнтаційної роботи з цими учнями;
- підготовка до вступу до ВНЗ чи працевлаштування випускників з обмеженими можливостями на основі ознайомлення їх з особливостями навчання в обраних навчальних закладах та місцях працевлаштування;
- пропаганда здорового способу життя серед учнів з особливими потребами [10, с. 59].

Інклюзивну форму освіти дітям з особливими потребами надають такі навчально-виховні заклади міста Хмельницького, як спеціалізована загальноосвітня школа № 15 та спеціалізована загальноосвітня школа № 8 I – III ст. Так, в СЗОШ № 15 створено класи з інклюзивною формою навчання на допомогу слабозорим дітям, в яких вони не тільки навчаються читати та писати, але і отримують кваліфіковану медичну допомогу. Для цих дітей створені та продовжують створюватись умови, щоб їх зір з роками поліпшувався і вони ніколи не змогли б відчувати себе обділеними, а, отримавши повноцінну освіту стали гідними громадянами своєї держави.

Варто зауважити, що в школі існує певний перелік послуг, які надаються дітям із порушенням зору: освітні, медичні, реабілітаційні, соціально-педагогічні, психологічні (рис. 1).

Рис. 1. Перелік послуг, які надаються дітям з порушенням зору у СЗОШ № 15 м. Хмельницького

Так, зокрема, *освітні послуги* спрямовані на здобуття освіти з урахуванням відповідного рівня кожної дитини; *реабілітаційні* – на відновлення оптимального рівня життєдіяльності дитини; *медичні* – відновлення порушених чи втрачених функцій зору та профілактику ускладнень; *соціально-педагогічні* – виявлення та оцінювання потреб дитини, складання індивідуального плану та сприяння розвитку її соціальних навичок; *психологічні* – відновлення та корекцію психологічних функцій і якостей дитини з порушеннями зору, створення сприятливих умов для її розвитку. Всі зазначені послуги надаються дітям досвідченими фахівцями з урахуванням складності порушень зору у них.

Таким чином, цей перелік послуг передбачає створення сприятливого соціально-побутового та навчально-виховного середовища для дітей з порушенням зору, а також формування продуктивних видів стосунків цих дітей з їхнім оточенням (у класі, в сім'ї, в школі).

В Хмельницькій СЗОШ № 8 І–ІІІ ст. з 2003 року впроваджено інтегроване (згодом – інклюзивне) навчання для дітей із вадами психофізичного розвитку. Для цього в школі створено: реабілітаційний центр „Повір у себе”, медичний та стоматологічний кабінети, кімната відпочинку, спортивний майданчик, басейн. У школі плідно працює Центр інклюзивної освіти дітей з особливими потребами „Повір у себе” як школа життєвої компетентності, відповідно до Положення, затвердженого директором школи (наказ № 254 від 18.08.2003 року). Важливими виховними завданнями центру є:

1. Навчити дітей будувати індивідуальну стратегію та індивідуальний стиль життя.
2. Знаходити оптимальний ритм інтелектуальних, емоційних, фізичних навантажень.
3. Моделювати виховні ситуації, необхідні для становлення і реалізації ключових компетенцій.

Реалізація цих завдань забезпечується через створення педагогічно збагаченого середовища, продуктивного виховного простору. Саме через виховний простір проектується вплив факторів виховання (вітального, предметного, екологічного, інформаційного, освітнього, соціокультурного) на процес становлення життєвої компетентності, життєтворчої особистості.

Основними *напрямами інклюзивної роботи* в школі є:

1. Створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими потребами у початкових класах.
2. Підготовка персоналу до роботи в класах інклюзивного навчання.
3. Підготовка персоналу до роботи з батьками дітей, що мають особливі потреби.
4. Створення моделі комплексного надання послуг дітям з особливими потребами та їхнім сім'ям через створення мультидисциплінарної команди.
5. Проведення консультативної роботи з батьками.
6. Проведення корекційних занять з дітьми з особливими потребами.
7. Поширення результатів позитивного досвіду навчання дітей з особливими потребами в класах інклюзивного навчання.

Асистенти вчителів-реабілітологів працюють за складеними ними та узгодженими з керівництвом розкладами корекційних занять відповідно до індивідуалізованих планів розвитку, класних розкладів та потреб учнів займатися індивідуально, індивідуальних навчальних програм та індивідуальним календарним плануванням. Крім навчальної, здійснюється також і розвивальна та виховна робота. У кожної дитини з особливими потребами є власне портфоліо.

В школі працюють клуби за інтересами, різноманітна гурткова робота, а саме:

- гурток „Умілі ручки”;
- заняття з арт-терапії;
- гурток „Паперові чудеса”;
- літературний гурток;
- часткове виконання домашніх завдань.

Там діти вчать бороти свої страхи, набувають упевненості в своїх силах, розвивають артистичні та художні здібності, покращують координацію рухів, дрібну моторику рук тощо. Результат гурткової роботи можна було спостерігати на постійно діючій виставці в Денному центрі, на проведених виставках дитячих робіт у школі до свята осені, до Великодня, до Дня матері, до Нового року, до 8-го Березня і т.д.

Соціальний педагог та психолог-реабілітолог як невід'ємна частина будь-якого реабілітаційного процесу, здійснюють координацію соціальної адаптації та інклюзії „особливих” учнів в шкільне середовище, а саме: з дітьми з особливими освітніми потребами проводяться індивідуальні та групові, розвиваючі та корекційні заняття, враховуючи особливості та можливості учнів. Для покращення адаптації та комунікативної активності школярів даної категорії соціальний педагог розробляє та проводить програму занять з елементами арт-терапії, яка включає 12 занять, спрямованих на подолання бар'єрів у спілкуванні з однолітками та розкриття талантів дітей. Постійно проводяться індивідуальні й групові консультації з метою вивчення проблем у взаємовідносинах з однолітками, батьками та вчителями.

З батьками учнів проводяться індивідуальні і групові бесіди, консультації щодо соціального захисту та полегшення адаптації учнів, батьківський лекторій, анкетування для визначення

пріоритетних напрямків роботи з дітьми з особливими потребами, розроблені поради для батьків щодо кращого розуміння своєї дитини; здійснюється відвідування сімей учнів удома. Для вчителів, які працюють з даною категорією дітей проводяться групові та індивідуальні консультації, розроблено поради щодо роботи вчителів з дітьми з різними нозологіями, термінологічний словник; систематично проводяться методоперативки.

На жаль, на сьогодні вирішена проблема інтеграції лише в початковій школі. У планах – адаптувати приміщення основної школи для навчання дітей з особливими потребами, заснування батьківської організації, розширення співпраці з міською соціальною службою для молоді, управлінням праці та соціального захисту населення.

Таким чином, проведений аналіз практичного досвіду роботи з дітьми з особливими потребами в інтегрованих й інклюзивних загальноосвітніх школах м. Хмельницького показав, що в місті здійснено перші кроки щодо впровадження інтегрованої та інклюзивної форм освіти. В СЗОШ № 8 і СЗОШ № 15 м. Хмельницького здійснено значні напрацювання в роботі спеціалістів з дітьми з обмеженими можливостями та їхніми батьками. Особливу увагу привертає діяльність соціального педагога й психолога-реабілітолога цих закладів освіти, які здійснюють координацію соціальної адаптації та інклюзії „особливих” учнів в шкільне середовище. Робота цих спеціалістів є провідною в отриманні повноцінної освіти учнями з особливими потребами та в утвердженні їх гідними громадянами своєї держави.

Перспективами подальших досліджень даної проблеми є вивчення досвіду соціально-педагогічної та психологічної діяльності з дітьми з особливими потребами в спеціалізованих дошкільних навчальних закладах.

Список використаної літератури:

1. Алексеєнко Т. Соціальна педагогіка як наукова дисципліна : досвід і перспективи розвитку / Т. Алексеєнко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 3. – С. 4 – 8.
2. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями : [навч. посіб.] / В. Й. Бочелюк, А. В. Турубарова. – К. : „Центр учбової літератури”, 2011. – 264 с.
3. Василенко О. М. Проблеми та перспективи впровадження інклюзивного навчання у вітчизняні загальноосвітні заклади / О. М. Василенко // Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського : Сер. : Педагогіка і психологія / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ фірма „Планер”, 2010. – Вип. 32. – С. 252 – 256.
4. Даниєлс Елен Р. Створення інклюзивних класів [Електронний ресурс] : наук.-метод. збірник / Елен Р. Даниєлс, Кей. Стаффорд // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. – К. : Контекст, 2000. – Вип. 1(4). – 336 с. – Режим доступу : <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/psicho/danials/>
5. Зверєва І. Д. Концептуальні основи соціального захисту людей з функціональними обмеженнями / І. Д. Зверєва, І. Б. Іванова // Інвалід і суспільство : проблеми інтеграції. – К., 2005. – 245 с.
6. Капська А. Й. Соціальна робота : [навчальний посібник] / А. Й. Капська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
7. Колупаєва А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : [монографія] / А. Колупаєва. – К. : „Самміт-Книга”, 2009. – 272 с.
8. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи : [навч. посіб.] / М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. – 2-ге вид. – К. : МАУП, 2003. – 168 с.
9. Малько А. Соціальна педагогіка в школі : культурологічний аспект / А. Малько. – К. : Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 39.
10. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : [навч. посіб.] / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – С. 352 – 375.
11. Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю / за заг. ред. С. В. Толстоухової, І. М. Пінчук. – К. : УДЦССМ. 2000. – 184 с.
12. Соціальна робота : В 3 ч. / за ред. Т. Семігіної та І. Григи – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2004. – 224 с.
13. Соціальна робота з інвалідами : [настольная книга для родителей] / под ред. Е. И. Холостовой. – М. : Институт социальной работы, 1998. – 215 с.
14. Ярская-Смирнова Е. Р. Инклюзивное образование детей-инвалидов / Е. Р. Ярская-Смирнова, И. И. Лошакова // Социологические исследования. – 2003. – № 5. – С. 100 – 106.